

SOSYAL BİLİM NEDİR?*

Anthony GIDDENS
*Çev. Bekir BALKIZ***

Ana akım sosyal bilimin, veya benim kimi zaman 'ortodoks konsensüs' olarak adlandırdığım şeyin üç temel karakteristiğini ayırt edebiliriz. Bu üç görüş, savaş sonrası dönemde uzunca bir süre sosyolojide öne çıkmıştır, ancak ben, onların oldukça kapsamlı biçimde öteki sosyal bilim alanlarına da yayılmış olduğunu söylemenin doğru olacağı kanaatindeyim.

İlki, sosyal bilimlerin doğa bilimine uyarlanması gerektiği ve sosyal bilimin mantıksal çerçevesinin doğa bilimindekine benzer problemlerle meşgul olduğu şeklindeki görüş olan *natüralizmdir*. Takriben aynı şeyi anlatıyor olsalar da 'natüralizm' terimini 'pozitivizm'e tercih ediyorum.

Ortodoks modelin ikinci özelliği, insan etkinliğini açıklarken, bunu belli bir *sosyal nedensellik* anlayışı biçimine göre yapmamız gerektiği yolundaki düşüncedir. Yani, her ne kadar insan failer olarak yaptığımız şeyler ve onları niçin öyle yaptığımız hakkında hayli bilgi sahibi gibi görünüyor olsak da, sosyal bilimci aslında bizim bilincinde olmadığımız nedenlerden dolayı harekete geçtiğimizi gösterebilir. Sosyal bilimcilerin rolü, aktörlerin farkında olmadıkları sosyal nedensellik formlarını açığa çıkartmaktır.

Bu modelle örtüşen (bu tartışmada hakkında çok fazla şey söylemeyeceğim) üçüncü bir öge, *işlevselciliktir*. Genelde, sosyal bilimlerin doğa bilimleri gibi olması gerektiği savunulsa da, pek çok kimse, bu bilimlerin çoklukla klasik fizik gibi olamayacağını, çünkü sosyal bilimcilerin sistemlerle meşgul olduğunu ve sistemlerin, fizikçileri ilgilendiren fenomenlerden ziyade biyolojik bütünlükleri andırdığını kabul etmektedirler. Tahminen biyolojiden türetilen, çoğunlukla da sibernetiğe göre oluşturulan sistemlere ait kavramların, sosyal analize temel oluşturduğu birçok sosyolog tarafından kabul edilmiştir.

* Anthony Giddens, *In Defence of Sociology/ Essays, Interpretations and Rejoinders*, Polity Press, Cambridge, 1996, s.65-77.

** Yrd.Doç.Dr., Ege Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

Ortodoks konsensüs bugün artık bir konsensüs değildir. O, sosyal bilimlerde bir çoğunluk konumunu oluşturmaktaydı, ancak şimdi (belki empirik sosyal araştırmada çok fazla değilse bile, kesinlikle sosyal teori alanında) bir azınlık konumu haline gelmiştir. Bugün böylesi bir bakış açısını savunanlar, bir dizi farklı perspektif arasından sadece birini temsil ediyorlar. Bu bakış açısının durduğu yerde, -etnometodoloji, sembolik etkileşimcilik ve neo-Weberciliğin muhtelif biçimleri, yapısalcılık, hermeneutik ve eleştirel teori gibi- listenin neredeyse sonsuza uzandığı farklı teorik perspektifler çoğulluğu bulunmaktadır.

Bu durum endişe vericidir. Bu türden perspektifler çeşitliliği karşısında kendimizi nereye konumlandırmamız gerektiğini artık tam olarak bilmiyoruz. 'Paradigmalar'dan ziyade, 'perspektifler' veya 'gelenekler'den söz ediyorum, zira Kuhn paradigma kavramını bilim felsefesine soktuğunda, terimi doğa bilimlerine gönderimde bulunmak üzere kullanmıştı. Kuhn'un felsefesi ve 'paradigma' tanımlaması böylesi bir odaklanmanın ürünüydü. O, bilim sahalarının profesyonel çekirdeğini hâkimiyeti altına alan koordine edici perspektiflerin mevcut olduğu doğa bilimlerindeki farklı uzlaşmazlıkların sosyal bilimciler arasında bulunduğunu fark etmişti.

Bu duruma iki tepki söz konusudur. İlki bu durumu olumlu karşılamaktır. Şayet bir teorik perspektifler çoğulluğu mevcut ise, bu makul ve iyidir. Teoriler çoğulluğu, tek bir teorik geleneğin hâkimiyetinden kaynaklanan dogmatizmden çok daha fazla arzu edilebilir bir şeydir. Bu tür bir tepki, ortodoks konsensüsün en ateşli taraftarlarından bazıları arasında bile görülebilir.

Robert K. Merton, ortodoks konsensüse ait bir kurallar seti oluşturmaya çalışmış temel figürlerden birisiydi; zira o (Kuhn'dan önce), sosyoloji için bir paradigma talebinde bulunmuştu. Mevcut anlamıyla 'paradigma' terimini kullanan ilk yazar doğrusu oydu. Merton'ın geç dönem düşünceleri özsel olarak farklıdır. O, pek gönüllü olmasa da, sosyolojide çatışan perspektifler çokluğunu tanıma noktasına geldi. Başkaları, meşrulaştırılmasını bilim felsefesindeki Feyerabend'in çalışmalarından almak suretiyle, çoğulculuğu tüm içtenlikleriyle benimsediler. Feyerabend'e göre, bilimde de tek bir perspektif yapılanmasından ziyade çoğulluğun olması gerekir.

Öteki tepki-olumsuz tepki- sıklıkla, oldukça empirik mahiyette olan sosyal bilim sahasında çalışan kimselerden gelir. Bunlar küçümsemek, kayıtsız kalmak, 'sana öyle olduğunu söylemiştim' vb.

türden tepkilerdir. 'Sana öyle olduğunu söylemişim' görüşü, şu mantık tarzından kaynaklanır: 'Ben bir empirik araştırmacıyım. Sosyal teorisyenlerin birbirleriyle anlaşmadıklarını görüyorum; onlar sosyal bilim alanının ne olduğuna dair aslı tanımlamalar üzerinde bile anlaşmıyorlar. Bu durum, sosyal teorinin empirik analizle *alâkalı* olmadığını kanıtlar. Ben çalışmamda yoluma devam edip, kendi aykırı perspektiflerine dair münakaşayı teorisyenlere bırakabilirim.' Bu yüzden, empirik çalışmalarla meşgul olan kimseler açısından bu ikinci tepki, teorik tartışmaların aslında onları alâkadar etmediğini kanıtlamaktadır.

Ne var ki, bu konumlardan hiçbiri aslında haklı kılınamaz. İlki, teorileri değerlendirmeye yönelik rasyonel kriterin varlığını imkân dışı gördüğü için kusurludur. Ben bu tespitin doğru olduğuna inanmıyorum. Bazı teoriler diğerlerinden daha iyidir ve bazı perspektifler de diğerlerine kıyasla daha verimlidir.

İkinci görüş, teorik tartışmaların empirik araştırma açısından bir farklılığa yol açtığını kolaylıkla kanıtlayabildiği için tartışmaya değer bir görüştür. C.Wright Mills'in 'akılsallıktan yoksun empirizm' olarak adlandırdığı şey, ilerleme ve birikimsel gelişme kaydetmeyen çalışmalara götürür. En iyi empirik araştırma türü, teorik olarak şekillendirilmiş araştırmadır. Teori ve araştırmanın her biri görece özerkliğe sahiptirler; bu ikisi birbiriyle kaynaştırılamaz. Yine de, teorisyenlerin empirik araştırma problemlerine duyarlı olması gerektiği gibi, tüm empirik araştırmacıların da teorik tartışmalara duyarlı olması gerekir.

Sosyal bilimlerin ne ile iştigal ettiği, hangi teorik bileşenlerden oluştuğu ve empirik analiz açısından ne tür içerimlere sahip olduğu hakkında, şu sıralarda sosyal teoride yeniden canlanan bir sentezin olumlu işaretlerini görmekteyiz. Bugün karşı karşıya olduğumuz uğultu, bazı bakımlardan reel olandan daha saydamdır. Bu karşıt perspektiflerin sahip olduğu meziyet ve kusurlardan bazılarını biliyoruz ve bu tartışmalardan çıkan temel açılım çizgileri hakkında bir fikre sahibiz.

Bu durumun yeni bir ortodoksi'nin oluşmasına neden olacağını düşünmüyorum. Betimlemiş olduğum bu karşıt görüşlerden birine herhangi bir sempati besliyorsam, bu ikincisinden ziyade birincisine yönelik bir sempatidir. İnsan olmak nedir meselesinde, esasında tartışılabilir bir şey olduğunu düşünüyorum. İnsanî failliği açıklama konusunda esasında bir güçlük mevcuttur, ki bu durum bizi insan eyleminin doğası hakkındaki tartışmalarla meşgul olmaya zorlamaktadır. Yine de bu, bizi teorik çoğulculuğun örtük bir kabulüne götürmez ve

götürmemelidir. Senteze yönelik akımı dokümente etmenin yolu, ortodoks konsensüste yanlış giden şeyleri tespit etmek ve ardından oluşan uzlaşmanın esas öğelerini açıkça ortaya koymaktır.

Ana akım sosyal bilim, yani ortodoks konsensüs, en başta hatalı bir doğa bilim benzeri modele bağlı kaldı. Sosyal bilimciler, doğa bilimlerinin elde etme iddiasında oldukları bulgu türlerini yeniden üretmeye çalışacaklarına kendilerini inandırmışlardı, ancak onların doğa bilim modeli, felsefi bakımdan kusurlu bir modeldi. Ortodoks konsensüs tarafından yaygınlaştırılan bu doğa bilim modeli, esasında, bilimin en yüksek idealini dedüktif yasalar sisteminin oluşturulması olarak gören empirist bir modeldi.

Pek çok sosyal bilimcinin özlem duyduğu bu doğa bilim anlayışına inanmayı sürdüren tek bir ünlü bilim felsefecisi bulabileceğimizi zannetmiyorum. Doğa bilim, post-Kuhnçu felsefenin de açıkça kanıtladığı gibi, hermeneutik veya yorumlayıcı bir girişimdir. Elbette doğa bilim alanlarında yasalar vardır, ancak söz konusu yasalar yorumlanmalı ve bu yorumlar teorik sistemler bağlamı içinde yapılmalıdır. Doğa bilim, bu yüzden, yorumlayıcı anlam sistemlerini ihtiva eder ve bilimin doğası teori çerçevelerinin oluşturulmasıyla ilintilidir. Anlamın çerçevelenmesi, aslında, yasaların keşfedilmesinden daha temel *bir şeydir*. 'Bilim'in tesis edilmesi olarak yasaların keşfedilmesine, geleneksel doğa bilim modellerinde gereksiz bir öncelik verilmiştir ve sosyal bilimciler bu vurguyu naif biçimde benimsemişlerdir.

Ortodoks konsensüsün son sığınağı sosyal bilimlerdeki metodoloji ders kitaplarıdır. Bu türden bir kitabı açıp baktığımızda, ilk birkaç sayfada, 'açıklama'nın bir durumun/sonucun bir yasadın veya kompleks olarak ilintili yasalar sisteminden türetilmesi olduğu şeklindeki bir görüşle karşılaşabilirsiniz. Bu, açıklamanın en yaygın biçimi hakkında doğa bilimlerinde mevcut olan tamamen yanlış bir görüştür ve çok sayıda nedenden ötürü, sosyal bilimlerde benimsenmesi umutsuz olan bir modeldir.

Ana akım sosyal bilimin insan eylemine dair yanlış bir yoruma bağlı kalması, ortodoks konsensüsün ikinci bir kusurunu oluşturmaktaydı. Daha önce de değinildiği üzere, ortodoks konsensüse göre, insan etkinliğinin sosyal nedensellik temelinde açıklanması gerekir. Sıradan aktörler olarak biz, eylemlerimiz sırasında yaptıklarımızın bilincinde olduğumuzu düşünebiliriz, fakat sosyal bilimci gerçekte

bilincinde olmadığımız etkilerle yönlendirildiğimizi gösterebilir. Ortodoks sosyal bilimin yaptığı şey, bizi, davranışımız sanki yapısal nedensellik ya da yapısal zorlamanın bir sonucuymuş, yani doğrudan sosyal güçlerden kaynaklanıyormuş gibi ele almasıydı.

Sosyal teoride yapmamız gereken şey, bilgili insan fail kavramına tekrar yönelmektir. Bununla, gündelik hayatımızda insan eyleminin aslı özellikleri olarak bildiğimiz, ancak sosyal bilimciler olarak hakkında her şeyi unutmaya eğiliminde olduğumuz fenomenleri sosyal bilimlerin vurgulaması gerektiğini kastediyorum. Sosyal bilimciler, insanlar olarak yaptığımız şeylerin çoğunu niyetlenerek yaptığımızı ve böyle olduğu için de yaptıklarımızın nedenlerinin bilincinde olduğumuzu unutmaktadırlar. Tüm insan failer kendi etkinliklerinin koşulları hakkında çok fazla şey bilirler. Bu, onların yaptığı şeye tâbi olan bir bilgi değil, aksine yapıları kuran bir bilgidir.

Bilme imkânımız daima sınırlanmıştır. Bu imkân kurumsal olarak sınırlanmıştır ve bu sınırlamaları (yapısal kısıtlamaları) incelemek her şeye rağmen zorunludur. Bilgili insan failer kavramına tekrar başvurmak, sosyal bilimlerin konusunu yeniden formüle etmek açısından oldukça önemlidir. Bu kullanım, pratik bilinç kavramına dayandırılmalıdır. 'Pratik bilinç'le ben, bir dizi düşünce geleneği içinde 'keşfedilmiş' olan bir kavramı anlatıyorum. Bu kavram, felsefede Wittgenstein tarafından keşfedilir, etnometodolojide empirik bir ilgi alanı olarak karşımıza çıkar ve Goffman'ın yazılarında belgelenir. Bu kavram, sosyal aktörler olarak toplumsal yaşamı sürdürmek için bildiğimiz ve bilmemiz gereken, ancak kesinkes sözel bir forma büründüremediğimiz şeylere işaret eder.

Sözgelimi İngilizce gibi bir dili gramatik olarak doğru bir biçimde konuşmak ve anlamak, oldukça kompleks bir sentaks kurallar dizisini, dili kullanma inceliklerini, bağlamsal işaretleri vb. ni bilmeyi gerektirir. İngilizce konuşmak için bütün bunları bilmek zorundayız; ancak bildiğimiz şeyler hakkında sözel bir açıklama sunmamız istense, bunu yapmakta fazlasıyla güçlük çekerdik. Dili konuşanlar olarak, dilin her ne olursa olsun varlığını sürdürmesi için aslında bildiğimiz- ve bilmek zorunda olduğumuz- şeyler hakkında ancak çok önemsiz açıklamalar yapabiliydik. Dilbilimcinin 'daha önceden bildiğimiz şeyleri' incelediğini söylemek çelişki değildir.

Ortodoks sosyal bilimcilerin soru sormaları ve çözüm ortaya koymalarının nedeni, sıklıkla yanlış anlaşıldı. Sözel bilincin -gerekçe ve

açıklamaların sözel bir tarzda verilisinin- insan failinin bilebilirliğini sonuna kadar açıkladığı farz edildi. Yine de herkes, bir kimsenin neden belirli bir eylem rotası izlediğini, sözel bir şekilde ifade edilenlere kıyasla çok daha fazla bilir. Pratik bilinç, sosyal dünyayı öngörülebilir kılmak için temeldir. Sosyal dünyanın öngörülebilirliği, doğal dünyayı öngörülebilir kılmaktan farklı olarak, hemen 'gerçekleşmez.' Bu öngörüye, insan aktörlerin bilgili bir şekilde organize edilmiş pratikleriyle ulaşılır.

Sosyal yaşamın yasalarını, doğa bilimlerinde mevcut olanlarla doğrudan bir analogi kurarak keşfetmenin imkân dâhilinde olduğu yolundaki görüş, geleneksel sosyal bilim anlayışındaki üçüncü kusuru oluşturmaktadır. Sosyal bilimlerde iki genelleme tip mevcuttur. Onlara, tercih edildiği takdirde, 'yasa' denebilir; ancak bu iki genelleme tipi, doğa bilimindeki yasalardan farklıdır. Felsefeci Peter Winch'in verdiği, trafik ışığında duran arabalar örneğine bakalım. Işıklar kırmızıyı gösterdiğinde arabalar durur; yeşil hale geldiğinde trafik tekrar akmaya başlar. Şayet yabancı bir kültürden gelen biriyseniz ve daha önce hiç arabayla karşılaşmamışsanız, arabayı durduran trafik ışığı içinde belirli bir ışın türünün mevcut olduğunu sanabilirsiniz. Bu doğru olsaydı, ortada gerçekten de natüralistik türden bir yasa söz konusu olacaktı. Ancak hepimiz, trafikteki davranış kuralları hakkında sürücülerin sahip olduğu bilginin, arabaların durmasını sağlayan şey olduğunu ve bu davranış kuralları ve uzlaşımın sürücülerin durmalarının nedenini oluşturduğunu biliriz.

Şayet sosyal bilimciler sürücülerin davranışlarını incelese ve onların trafik ışıklarında genellikle durduklarını keşfetme noktasına gelse, bu durum modern toplumlardaki sıradan aktörlerin çoğunluğunu pek fazla ilgilendirmeyecektir. Elbette sürücüler, trafik ışıklarında durduklarını ve buna neden olan şeyi zaten bilmektedirler- zira bu, uyguladıkları uzlaşımın vasıtasıyla yaptıkları bir şeydir. Bu türden genellemeler, antropolojik bir düzeltme sürecinin parçaları olmaları dışında, tümüyle sıradan niteliktedirler. Kültürlerin ve uzlaşımın nasıl farklılaştığını ve dolayısıyla farklı kültürel koşullardaki öngörülebilirliğin farklı uzlaşım bilincine ne kadar dayandığını ortaya koymak, sosyolog ve antropologlara düşen bir görev olmaktadır.

'Yasa'nın ikinci anlamı, ortodoks konsensüste oluşturulmuş genellemeler anlayışına çok daha yakın durmaktadır. Bu, insan eyleminin niyetlenilmemiş sonuçlarıyla ilintilidir. Hepimizin daima bilgili bir

şekilde eylediği doğrudur- hepimiz belli ölçüde yaptığımızın ne olduğunu ve nedenini biliriz. Ancak, Max Weber'in de haklı olarak vurguladığı gibi, hepimiz niyetlere sahip aktörler olsak bile, eylemimizin kapsamı, onu başlatan niyet ve amaçları sürekli olarak aşar.

Ortodoks konsensüsün savunucuları, niyetlenilmiş sonuçların yol açtığı-ki elbette toplumdaki failer açısından eylemin koşullarını da oluşturan- sosyal faktörlerle meşgul olmuşlardı. Natüralistik sosyal bilimin ilgilendiği bu genelleme tipi, genelleştirilmiş türden niyetlenilmemiş sonuçların varsayılmasına dayanır. Buradaki 'yasalar', doğa bilimlerindeki yasa benzeri genellemeleri andıran bir formda anlaşılabilir. Bu tipe dâhil olan genellemelerin iki tipte olduğunu ileri süreceğim. Birinci tip genellemeler, kural veya uzlaşılara sosyal aktörlerin gösterdiği bilgili itaate dayandırılan genellemelerdir.

İkinci tip genellemelerle, açıkça sosyal bilimlerde karşılaşırız. Aslında, onları ortaya koymak, sosyal bilimsel araştırmaların esas amacı olmalıdır. 'Yoksulluk döngüsü'nün mevcudiyetini örnek olarak alalım. Yoksul bölgelerdeki okullar yetersiz imkânlarla sahiptirler; öğrenciler akademik değerler doğrultusunda motive edilmezler; öğretmenler sınıflardaki problemleri kontrol altında tutarlar. Okulu bırakmak durumunda kalan çocuklar, vasıfsız bir konumda, nispeten düşük ücretli işlere yönelirler ve yoksul bölgelerde yaşarlar. Daha sonra da, onların çocukları bu civardaki okullara devam eder ve böylelikle de bu döngü sürüp gider. Aslında bu tipe dâhil bütün genellemeler, insan failerin değişkenlik gösteren bilebilirliğine bağlı olarak farklı hale gelebilir. Birinci tip genellemeler (davranış kuralları ve uzlaşmaları) ile (niyetlenilmemiş sonuçlara dayanan) ikinci tip genellemeler arasında içsel bir bağ mevcuttur. Spesifik bir eylem bağlamında, insanların uzlaşım temelinde bilgili bir şekilde yaptıkları şeyler, zamanla değişir ve böylelikle de iki genelleme tipi üzerinde etkili olurlar.

Sosyal bilim, salt 'yorumlayıcı' olamaz. Aksini düşünmek, birinci tip genellemelerin, sosyal bilimlerin insan davranışını anlamak için ortaya koyduğu katkıları her yönüyle açıklayabileceğini varsayanların temel hatasıydı. Öte yandan da natüralistik bakış açısı, insan davranışını iki tip yasa oluşturarak kapsamlı şekilde açıklayabileceğimizi varsayarken hatalıydı. Sosyal bilimlerin tümü, özel tarihi koşullarda, uzlaşımaya dayalı bilgili etkinlik ile niyetlenilmemiş bir tarzda meydana gelen sosyal yeniden üretim arasındaki bağı kavramaya dayanır.

Mantıksal kusurlarının bir sonucu olarak, ortodoks konsensüs, sosyal bilimin sıradan bireylere götürülebileceği şeklindeki Aydınlanmanın doğasında mevcut olan eski bir görüşe bağlı kaldı. Geleneksel bakış açısına dayanan bu model, doğa bilimleriyle neredeyse doğrudan bir karşılaştırmadan hareketle yeniden oluşturuldu. Doğa bilimlerinin, dünya hakkında önceden oluşmuş inançlarımızdan birçoğunun yanlış olduğunu bize göstermek suretiyle Aydınlanmaya yol açacağı zannedildi.

Birinci ve ikinci tip genellemeler arasındaki farklılıkları göz önünde bulundurduğumuzda, bu açıkça hatalı nitelikte olan bir görüştür. Davranışların, uzlaşımın bilgili bir şekilde devreye sokulmasının bir sonucu olarak düzenlilik arz ettiği yerde, yanlış inançlara dayandırılmayacak mantıksal bir anlamın mevcudiyeti söz konusudur. İnsanlar, sadece yaptıkları şeyleri değil, daha başta oluşan bu düzenliliklerden dolayı onu neden yaptıklarını da bilirler. Bu yüzden, sosyal bilimciler tarafından insan eylemlerine dair yapılan tanımlamaların ilginçlikten yoksun olması şaşırtıcı değildir. Bu türden bir enformasyon, söz konusu eylemlerin vuku bulduğu kültürel ortamın dışında kalan kimseler için sadece haber değerine sahiptir ve o, yanlış inançların eleştirisinden açıkça farklı olan bir şeydir.

Sosyal bilimin etnografik görevleri, elbette önemlidir. Hepimiz, dünyanın dört bir yanına dağılmış ve tarihsel çözümleme yoluyla yeniden gün ışığına çıkarılan başka kültürlerden farklı özgün kültürler içinde yaşarız. Üstelik sosyal bilim, sıradan aktörlerin kendi eylemlerinde sözel olmayan bir tarzda kullandıkları karşılıklı bilginin veçhelerini gözler önüne serebilir-yani onları sözel bir forma büründürülebilir. 'Karşılıklı bilgi' terimi, sosyal etkinlikleri anlamlı kılan pratik teknikler çeşitliliğini ihtiva etmektedir. Belki de başka herhangi bir yazardan çok daha fazla biçimde Erving Goffman, karşılıklı bilgiyi oluşturan bileşenlerin karmaşıklığına bir açıklık getirdi ve onların rutin bir biçimde nasıl kullanıldıklarını ortaya koydu. Burada dilbilime oldukça yakın bir paralellik söz konusudur. Dilbilim, dili kullananların, söz konusu olan hangi dil olursa olsun, konuşabilmeleri için bildikleri ve bilmek zorunda oldukları şeylerle meşgul olur. Dilbilim bize, daha önce bildiğimiz şeyleri anlatır; ancak bunu, söz konusu bilginin ifade edildiği alışlagelen tarzlardan oldukça farklı olarak açıklamalı bir biçimde yapar.

Aydınlanmanın bu potansiyel biçimlerine, niyetlenilmemiş sonuçların etkisini de ilâve etmemiz gerekir. Aktörler, yaptıkları şeyleri

(belli bir betimleme ya da potansiyel bir betimleme ekseninde) daima bilirler, ancak yaptıklarının sonuçları niyetlendikleri şeyleri aşar. Burada ilginç bir problem ve bulmacalar yumağı bulunmaktadır.

Sosyal bilimlerin natüralistik versiyonları, iddialarını bütünüyle, toplumsal yaşamdaki olay ve süreçlerin birçoğunun aktörlerin hiçbiri tarafından niyetlenilmediği şeklindeki tespite dayandırırılar. Natüralizme göre, sosyal bilimlerin görevlerinin, toplumsal kurumların bireysel aktörlerin amaçlarını aşması ekseninde tanımlanması gerekir.

Niyetlenilmemiş sonuçların yaygınlığı, fazlasıyla 'yorumlayıcı' olan görüşlere karşı 'ana akım' tarafından geliştirilen bu sosyal bilim versiyonunu savunmayı sürdürmek zorunda olduğumuz anlamına gelir. Ancak bu sorun, natüralistik sosyal bilim temelinde layıkıyla ele alınamaz. Natüralistik sosyologlara göre, sosyal süreçlerin niyetlenilmemiş karakteri, sosyal yaşamın sosyal aktörlerin göz ardı ettiği etkilerle yönetildiği şeklindeki görüşü doğrulamaktadır. Ancak, sosyal yaşamın ve kurumların bazı özelliklerinin, onlara iştirak edenler tarafından niyetlenilmediğini ileri sürmek bir şeydir; bireysel failerin, kendi yaptıkları şeylerin akışını belli ölçüde belirleyen 'sosyal nedenler'den etkilendiğini varsaymak başka bir şeydir. Eylemin niyetlenilmemiş sonuçlarına dair yapılacak bir değerlendirmenin, bizi, insan davranışının amaçlı doğasını ayrıntılı olarak ele almanın önemini vurgulamaya yöneltmesi gerekir. Niyetsel olan şeylerin doğası hakkında berrak fikirlere sahip olmadıkça, niyetsel olmayan şeyler tanımlanamaz bile. Bu durum, bence, failerin gerekçelerine dair bir açıklamayı ön gerektirir.

İnsan eyleminde niyetlenilmemiş sonuçların rolüyle ilgili çok sayıda farklı araştırma tipi mevcuttur. Sözgelimi, hiç kimse tarafından gerçekleşmesi istenmediği halde, belirli bir olayın neden vuku bulduğu şeklindeki soru ilgimizi çekebilir. Bu durumda bir tarihçi şu soruyu önüne koyacaktır: ilgili taraflardan hiçbiri, eylemlerinin savaşa yol açmasını istemediği halde, I. Dünya Savaşı neden patlak verdi?

Bununla birlikte, natüralistik sosyal bilimcilerin geleneksel olarak meşgul oldukları bu soru tipi, sosyal yeniden üretimin koşullarıyla ilintilidir. Yani onlar, sosyal kurumların, bireylerin içinde yer aldıkları spesifik etkileşim bağlamlarının ötesine uzanan özelliklere sahip olduğunu kanıtlamak zorundadırlar. İşlevselcilik ve natüralizm arasındaki bağlantı, burada özel bir uygunluk arz etmektedir. Zira, işlevsel açıklamanın, sosyal kurumların varlığı ve sürekliliği için söz konusu olan

'gerekçeler'in, aktörlerin kendi yaptıklarına dair gerekçelerinden oldukça farklı olduğunu ortaya koyması gerekir.

Kısmen, işlevselcilik hakkında yeniden canlanan araştırmaların sonucu olarak, kurumsal yeniden üretime dair bir açıklamanın -olgusal olmayan bir şekilde konumlandırılmış 'mış gibi' özellikler dışında - sosyal ihtiyaçlara referansta bulunamayacağı apaçık hale gelmiştir. Verili bir sosyal kurumlar öbeğinin, muayyen bir zaman boyunca varlığını devam ettirebilmesi açısından gerekli olan koşulların neler olduğunu araştırmak tamamıyla yerinde ve zorunlu bir iştir. Ne var ki böylesi bir araştırma, sosyal yeniden üretimin aygıtlarına dair bir analizi gerektirir. Büyük çaplı sosyal yeniden üretim 'iç içe geçmiş niyetsellik' koşullarında vuku bulur. Başka bir deyişle, sosyal kurumların varlığını sürdürebilmesi, eylemin niyetli ve niyet dışı sonuçlarının belirli bir tarzda iç içe geçmesini gerektirir. Ancak, tarihsel bakımdan değişkenlik gösteren bu iç içe geçmenin dikkatlice incelenmesi zorunludur.

Sistem yeniden üretiminin 'üst düzeyde denetlenen' koşullarını, niyetlenilmemiş sonuçların geribildirimini ihtiva eden koşullardan ayıran bir dizi durum mevcuttur. Sistem yeniden üretim koşullarının denetimi, şüphesiz hem modern toplumun doğuşuyla hem de genel olarak modern organizasyonların oluşumuyla bağlantılı bir fenomendir.

Sosyal yeniden üretimin, 'x'in işlevi...dır.' formundaki önermelerden hareket edilerek açıklanmasına iki şekilde itirazda bulunulabilir. Bunlardan ilki, daha önce de ifade edildiği üzere, bu türden bir önermenin hiçbir açıklayıcı değere sahip olmadığı ve sosyal eyleme olgusal olmayan bir önerme formunda uygulandığında ancak nedensel olarak anlaşılabilir hale gelebileceği şeklindedir. İkinci itiraz ise, söz konusu önermenin niyetsellik hususunda muğlak olduğu yönündedir. Yeniden üretimin üst düzeyde denetlendiği koşullarda, bazı failerin amaçları ile sosyal kurumların sürekliliği arasındaki bağ doğrudan ve derindir. Niyetlenilmemiş bir geribildirim işlerlikte olduğu yerde, yeniden üretim sürecinin aygıtları oldukça farklı olacaktır. Bu farklılığı tespit etmek elbette çok önemlidir.

Bu görüşler, karmaşık olsalar da, sosyal bilimlerin pratik etkisini analiz etmek açısından önemli imalara sahiptirler. Ana akım sosyal bilim, ortak duyunun düzeltilebilir olduğu şeklindeki bir görüşle çalışmaya eğilimli olmuştur. Ortak duyuyla sosyal yaşam ile sosyal yeniden üretimin koşulları hakkında aktörlerin sahip olduğu önermesel inançları kastediyorum. Ortodoks konsensüsün taraftarları, natüralistik

önvarsayımlarından dolayı, sosyal bilimlerin pratik çağrışımlarının teknolojik bir forma sahip olduğunu varsaymışlardır. Sosyal bilimler, sosyal eylem veya kurumlar hakkında aktörlerin sahip olduğu yanlış inançları düzeltmeye çalışır. Tıpkı doğa dünyası örneğinde olduğu gibi, sosyal dünya hakkında da ancak fazla bilgiye sahip isek, onu değiştirebilecek konumda oluruz. En azından Montesquieu'ya kadar uzanan ve Comte, Durkheim ve Marksizmin bütün natüralistik veriyonlarınca tekrarlanan bu görüşün, sosyal bilimlerde derinlere kök salmış tohumları bulunmaktadır.

Ancak, yukarıda sunulan argümanlar geçerli ise, bu türden bir görüş, adı geçen bu yazarlar tarafından geliştirildiği şekliyle sürdürülemez. Sosyal bilim, sosyal dünya hakkında sıradan aktörler tarafından paylaşılan yanlış inançların eleştirisini ihtiva eder. Fakat, bu eleştirel düşünce ve teorilerin formüle edildiği bağlam ile onların pratik imâları, doğa bilimleri için geçerli olanlardan bir hayli farklıdır. Sosyal bilim, yaptıkları şeyler kadar, yaptıklarının koşullarını da teorize eden kavram taşıyıcı ve kavram yaratıcı failerle meşgul olur. İmdi doğal bilim, yeni bilim felsefesinde de açıklığa kavuşturulduğu gibi, bir hermeneutiği ihtiva eder. Bilim, teorilerin anlam çerçevelerini ihtiva ettiği yorumlayıcı bir girişimdir. Ancak, doğa bilimlerinden farklı olarak sosyal bilimler; kavram ve teoriler kavramsallaştıran ve teorize eden bireylerin faaliyetlerinden oluşan bir dünya içinde geliştirilip uygulandığı için, çifte bir hermeneutiği içerir. Sosyal bilimci, sosyal dünyanın sahip olduğu anlamları, bu dünya içinde yer alan aktörlere yorumlamak zorunda değildir. Aksine, sosyal bilimin teknik kavramları, gündelik kavramlar üzerinde parazit gibi durur ve öyle de olmak zorundadır. Winch'in de ifade ettiği üzere, teknik nitelikteki sosyal bilim kavramlarının, ortak duyu dünyasına ait kavramlarla mantıksal düzeyde ilişkilendiği nokta, tam da burasıdır. İnsan eylemine dair doğru betimlemelerin yapılabilmesi, sosyolog araştırmacının, aktörlerin kendisi vasıtasıyla yaptıklarının yönünü tayin ettikleri karşılıklı bilgiyi kullanabilmesini gerektirir. Aktörlerin verili her eylem bağlamında yaptıkları şeyleri betimleyebilmenin koşulu, söz konusu yaşam içinde kalmaya 'devam etmek' olmalıdır.

Sosyal bilimsel kavramların, analiz maksadıyla oluşturuldukları sosyal dünya içinde karşılıklılık temelinde massedilmesi (absorption), Winch'in göz ardı ettiği bir husustur. Doğa bilimlerinin kavram ve teorileri, 'kendi' dünyalarından, yani doğanın nesne dünyasından

tamamen izole edilirler. Bu massedilme, doğa bilimlerinin oldukça yenilikçi gibi görünen başarıları karşısında, sosyal bilimlerin apaçık nitelikteki sıradanlığını açıklamaya yardımcı olur.

Sosyal bilimin sıradanlığı, ana akım sosyolojinin uygulayıcıları için temel bir sıkıntı kaynağı idi. Neden sosyal bilimler, sosyal dünya hakkında doğa bilimlerindeki paralel nitelikte buluşlar gerçekleştirilemiyordu? Bu türden buluşlar mevcut olmadığında, (ortodoks konsensüste) sosyal bilimlerin pratiğe dönük imalarının dayanağını oluşturan sosyal teknolojileri üretmede başarısız olduğumuzu düşünürüz. Ancak bu görüş yanlıştır. Modern zamanların başlangıcından bu yana sosyal bilim, sosyal dünya üzerinde oldukça kapsamlı pratik etkiler yarattı ve yaratmaya da devam etmektedir. Aslında, sosyal bilimlerin sosyal dünya açısından dönüştürücü nitelikteki sonuçlarının, 'kendi' dünyası söz konusu olduğunda, doğa bilimlerinininkinden fark edilir ölçüde daha fazla olduğu bile ileri sürülebilir. Ancak sosyal bilimlerin pratik etkisi, öncelikle teknik türden bir etki değildir. Bu etki, sosyal bilimsel kavramların, oluşturucu unsuru oldukları sosyal dünyada massedilmeleriyle ortaya çıkar. Söz konusu kavramlar, sıradan aktörler tarafından benimsenerek sosyal faaliyetlere dahil edildikleri anda, doğal olarak, sosyal rutinlerin bilindik unsurları haline gelirler. Oluşturuldukları sırada, doğa bilimlerinde mevcut olan kavramlar kadar göz kamaştırıcı ölçüde yeni olmuş olsalar dahi, başlangıçta sahip oldukları özgün anlamları kaybetmeye başlarlar.

Sosyal bilimin başlangıç tarihi, siyaset teorisinin on yedinci ve on sekizinci yüzyıldaki doğuşuyla bağlantılıydı. Machiavelli ve diğerlerinin yazılarında, egemenlik ve siyaset kavramlarını ihtiva eden yeni bir siyasal söylem tarzı ortaya çıktı. Ortodoks bir sosyal bilimci, bu teorisyenlerin, sosyal yaşamda vuku bulan değişimleri sadece betimlediklerini sanabilir. Elbette onlar bu değişimleri betimliyordular, ancak yaptıkları şey sadece bu değildi. Siyaset bilimi söyleminin icadı, modern devletin inşa edilmesine yardımcı oldu. Düşünürler, sadece, kendi başına verili bir dünyayı betimlemiyordular. Modern devlet, sözgelimi, egemenlik kavramı olmadan kavranılamaz. Üstelik egemenlik kavramı, hepimizin belli ölçüde anlamına vakıf olduğu bir kavramdır. Bir ülkeden başka bir ülkeye seyahat ederken pasaport kullandığımız her durumda, egemenlik, yurttaşlık ve ilişkili diğer pek çok kavram hakkında bir tür pratik bilgiye de sahip olduğumuzu kanıtlamış oluruz. Bu kavramlar, sadece, devlet kurumlarından oluşan kendi başına verili bir

dünyaya ilişkin betimlemeler değildir; onlar, bu kurumların kurucu unsurları da olurlar.

İktisat söylemi de, ikinci bir örnek teşkil etmektedir. İlk iktisatçıların, on dokuzuncu yüzyılda yaşanan bir dizi değişimi betimledikleri sanılabilir. Onlar elbette öyle yapıyorlardı, ancak çok daha fazlasını da yapıyorlardı. İktisat söylemi, endüstri toplumunun bünyesine kurucu bir şekilde dâhil oldu. Şayet sıradan aktörler yatırım, risk, maliyet gibi kavramlara, hatta iktisadın anlamına vakıf olmamış olsalardı, endüstri toplumu varlığını sürdüremezdi.

Sosyal bilime ait kavramlar, böylelikle, sıradan aktörlerin teori ve pratiklerinde kaçınılmaz biçimde bilindik hale gelirler ve meslekî bir söyleme hapsolmazlar. Sosyal bilim, teknolojik bir değişim aracı olarak, sosyal dünyayla nötr bir ilişki içinde değildir; eleştiri yanlış nitelikteki gündelik inançların eleştirisiyle sınırlandırılmaz. Kendi kavram ve teorilerinin, analiz etmeye çalıştıkları şeyler üzerinde yaratabileceği dönüştürücü etkiden sosyal bilimcilerin bihaber kalamayacakları çifte hermeneutiğin ima ettiği şeydir.